

М. І. ВОВЧКО

АКУЛЬТУРАЦІЯ ЄВРЕЇВ ГАЛИЧНИНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ: РЕФОРМОВАНІ СИНАГОГИ І БРАТСТВА ДЛЯ ПОХОВАННЯ

У статті розглянуто окремі аспекти процесу акультурації (як прийняття мови та культурних особливостей оточення), які відбувалися у середовищі прогресивних євреїв Галичини, що вважалися спадкоємцями ідеології маскілів. Релігійна реформа, запропонована прихильниками Гаскалі, найбільш виразно втілювалася у діяльності реформованих синагог та у трансформаціях обряду поховання. Такі нові елементи як проповіді, музика, правила поведінки під час літургії мали на меті підкреслити естетичні смаки прогресивних євреїв, які, однак, не бачили нічого дивного у тому, щоб водночас зберегти традиційний порядок молитов та заборону використання музичних інструментів у суботу. У більшості реформованих синагог використовували поряд із івритом німецьку мову, навіть після того як відбулася колонізація публічних установ у Галичині. Хоч ідеологія Гаскалі і передбачала певну акультурацію, проте її послідовники закладали, що таким чином єврейське суспільство збереже свою самостійність і навіть зможе вийти на новий етап у своєму культурному та духовному розвитку.

Ключові слова: акультурація, братства для поховання, Гаскала, євреї, реформовані синагоги.

Вступ. У ХІХ столітті Галичина була місцем проживання однієї з найбільших у Східній Європі єврейських спільнот, яка в 1910 році налічувала понад 800 тисяч осіб. За релігійними вподобаннями галицькі євреї ділилися на хасидів, консервативних (ортодоксійних) євреїв та невелику групу прогресивних євреїв, або маскілів. Останні сформувалися під впливом ідей просвітницького руху, отримавши назву Гаскала, та вирізнялися цікавістю до загальної культури і прагненням реформувати єврейське життя. Ізраїльський дослідник Ізраель Барталь вважає, що у Східній Європі Гаскала стала відповіддю єврейської спільноти на виклики модернізації, а проекти маскілів мали на меті насамперед вберегти євреїв від надто радикальних змін [7, р. 97]. Ці проекти передбачали серед іншого й те, що євреї добровільно відмовляться від традиційної культурно-релігійної відокремленості. Зусилля маскілів були спрямовані насамперед на створення шкіл і закладів для навчання рабинів, де євреї могли б отримувати світські знання; на покращення матеріального становища євреїв шляхом «продуктивізації» (зміни професійної структури) [11, р. 216-217]. Маскіли також запропонували концепцію релігійної реформи, яка передбачала переосмислення суті юдаїзму з позиції філософії ідеалізму та трансформацію літургії. Втіленням цієї концепції стали реформовані синагоги, різноманітні благодійні та освітні інституції, зокрема й такі, що займалися похованнями [27]. Прихильники Гаскалі виступали за оновлення релігії, однак вони не прагнули обмежити її значення і вплив на життя визнаців юдейського

віросповідання [21, р. 190]. У статті проаналізуємо напрями розвитку реформи релігійного життя, що їх запропонували маскіли в другій половині ХІХ столітті, коли серед освічених та заможних євреїв набула популярності ідея асиміляції.

Дослідити, наскільки глибоко проникли нові правила у внутрішнє життя єврейських спільнот, – головна **мета** запропонованої статті, а це, свою чергою, дасть змогу зрозуміти, як процеси акультурації вплинули на середовище прогресивних або цивілізованих євреїв у Галичині.

Поняття «прогресивні/поступові або цивілізовані євреї» – відносно широке: ним позначають і послідовників Гаскалі (маскіли), і прихильників інтеграції євреїв (асиміляторів). Різниця виявляється у тому, що до групи маскілів зараховують євреїв, які переважно були самоуками, тоді як у другій половині ХІХ століття серед поступових євреїв переважали особи з світською освітою, які належали до професійної інтелігенції (адвокати, службовці, публіцисти) Див. [12, s. 45-46].

Виклад основного матеріалу. Початки творення середовища прогресивних євреїв розпочалося приблизно від 20-х років ХІХ століття, коли в Галичині з'явилися перші читачі творів Мойсея Мендельсона. Перші об'єднання цивілізованих євреїв – «Bet- und Unterstützungs Verein» (Релігійно-цивілізаційне товариство) у Кракові [15, s. 310] та «Verein zur Beförderung des Vortschrittes unter den galizischen Israeliten» (Комітет для поширення освіти серед галицьких євреїв) у Львові – виникли у 40-х роках ХІХ століття [5, s. 24]. Польська дослідниця Анна

Якімишин виокремлює три чинники, що сприяли розвиткові цієї групи. Цивілізовані євреї вважали себе спадкоємцями традиції Гаскали – єврейського просвітництва. В їхньому існуванні був зацікавлений уряд Австрійської держави, шукаючи підтримки у своїх намаганнях ліквідувати культурну окремішність своїх підданих-євреїв у Галичині. Врешті, формування групи відображало зміни у ментальності й світогляді єврейського населення, чому сприяв доступ до світської освіти та знайомство із доробком провідних мислителів тієї епохи [14, s. 15-16]. За підтримки влади представники середовища прогресивних євреїв уже в середині XIX століття входили до складу керівництва єврейських громад (гмін) та до різноманітних товариств освітнього чи благодійного типу, що функціонували у структурі гмін. Окрім цього, освічені євреї входили до міських рад та представницьких органів влади, таких як Галицький Сейм та Рейхсрат, поступово перебираючи на себе роль посередників у стосунках між офіційною владою та єврейськими громадами. Середовище цивілізованих євреїв у таких містах, як Львів та Краків з часом склало серйозну конкуренцію консервативним елітам.

Одна з головних цілей об'єднань прогресивних євреїв – заснування окремих молитовних будинків, що їх названо реформованими синагогами або темплями (від лат. 'храм'). Першим храмом стала синагога у Тернополі, збудована в 1819 році з ініціативи відомого маскіла Йозефа Перла [33, p. 234]. Згодом синагоги з аналогічною назвою постали у Львові (1846 рік), Кракові (1862 рік), Перемишлі (1890 рік), Тарнові (злам 1880-90-х років), Станіславі (1899 рік), Дрогобичі (1909 рік) та в деяких менших містах [29]. Ці синагоги вважалися приватними, тобто їх спорудження та утримання здійснювалася коштом тих, хто в них молився.

Характерною рисою реформованих синагог у XIX столітті стало впровадження до літургії музичного супроводу і професійного співу [3, с. 339]. Чоловічий хор, яким диригував кантор, діяв практично при кожній реформованій синагозі, і сама лише присутність хору наділяла будь-яку синагогу ознаками модерності та поступовості. Так було у випадку збудованої в 1865 році у єврейському кварталі Дрогобича хоральної синагоги [26, p. 20]. В усьому іншому ця синагога нагадувала звичайні (традиційні) синагоги євреїв-ашкеназів [41]. Більш прогресивні члени єврейської громади міста вочевидь не вдовольнилися такими змінами, і їх

стараннями у 1909 році в місті постала поступова синагога-темпль, збудована у стилі віденської сецесії неподалік від центральної площі міста [2, с. 47].

У Станіславі (тепер Івано-Франківськ) група євреїв, які називали себе «цивілізованими ізраелітами», також намагалася через релігійні практики показати свою окремішність. Від початку 1880-х років, не маючи достатньо коштів на спорудження власної реформованої синагоги, єврейська інтелігенція двічі на рік – на свято Рош Гашана та Йом-Кіпур – винаймала театральну залу, де збиралася для молитви [39, s. 4; 32, s. 5]. Важливого значення набували навіть окремі елементи реформованого обряду, які підкреслювали релігійні та естетичні вподобання частини громади. Приміром, у 1889 р., після звістки про смерть архикнязя Рудольфа Габсбурга, очільник єврейської гміни м. Станіславів Герш Гальперн розпорядився організувати заупокійне богослужіння у головній міській синагозі. Щоб надати цьому богослужінню відповідний формат, він перевдягнув синагогального співака у кантора, а з його помічників створив хор [39, s. 40].

Використання під час літургії музичного супроводу, переважно органу, також вважалося важливою ознакою реформованого обряду. Впровадження інструментальної музики до синагог вперше відбулося у Гамбурзі в 1818 році і викликало широку дискусію. Рішенням з'їзду рабинів у Франкфурті-на-Майні в 1845 році, у реформованих синагогах дозволили використовувати органи задля підкреслення особливої урочистості богослужіння [13, p. 32]. У Галичині поступові євреї також часто не могли знайти спільної думки стосовно використання органів. У Львові почали говорити про це лише в 1893 році, коли встановлення фісгармонії у приміщенні львівського храму спричинило численні нарікання, позаяк такі дії «дуже ображали почуття правовірних євреїв» [10, s. 225]. Відтак музичні інструменти у цій синагозі використовували лише під час шлюбів чи для інших урочистостей [34, s. 8]. У відкритій в 1890 році реформованій синагозі у Перемишлі від самого початку була фісгармонія, кантор і чоловічий хор, так само, як і у Тарнові та в Кракові [28, s. 3; 40]. Проте відомо, що орган використовували спорадично, зокрема під час богослужінь, які виходили за рамки звичного циклу: з нагоди державних свят, особистих урочистостей (шлюбів) тощо [23, s. 106]. У Станіславі органи зазвучали вперше щойно в

1927 році під час церемонії одруження одного з членів поступової синагоги [39, s. 107].

Свої характерні особливості, зокрема ті, що стосувалися внутрішнього планування молитовних залів та способів організації літургії, галицькі реформовані синагоги запозичали у реформованої синагоги *Stadttempel* у Відні (*Seitenstettengasse, 4*) [4, s. 146], заснованої в 1826 році. Керівництво останньої дотримувалося помірковано-модерних традицій богослужіння, на відміну від аналогічних закладів у Гамбурзі чи Пешті [31, р. 180-181]. З цієї причини у краківському темплі, як і в інших реформованих синагогах Галичини, традиційний порядок молитов зберігався, хоч і з незначними скороченнями. Серед нововведень були заборона ходити, голосно молитися чи розмовляти під час літургії; на порушників чекало покарання у формі грошового стягнення [14, s. 27]. Такі заборони, ймовірно, були продиктовані бажанням відмежуватися від стереотипного образу євреїв і відповідати стандарту «цивілізованої» поведінки. Увага до зовнішніх елементів літургії, на думку Анни Козінської-Вітт, свідчить про те, що синагоги темплі засновували не з метою змінити засади юдаїзму, а заявити про себе в адекватній формі [15, s. 315].

Ще однією новацією, яка відрізняла реформовані синагоги від звичайних, стали проповіді (німецькою, а згодом польською мовою), що їх виголошувала спеціально найнята для цього особа – проповідник поступової синагоги. У Галичині на посади проповідників, як правило, обирали тих, хто здобув не лише релігійну, але й світську освіту. Крім своїх безпосередніх обов'язків, проповідники часто викладали релігію у державних школах, виступали як публічні лектори в різних клубах чи товариствах, брали участь у громадських заходах, співпрацювали з місцевою владою, надаючи різноманітні консультації, балотувалися на виборах до представницьких органів. Наприкінці 1897 року у Львові статус проповідника поступової синагоги був визнаний місцевою владою таким, що дорівнює статусові міського (гмінного) рабина. Це свідчить про доволі міцні позиції табору поступових, а також немалий вплив їхнього духовного лідера Єхескіеля Каро (працював у 1892-1916 роках) [47]. На той час синагога темплі у Львові об'єднувала близько 600 осіб – це переважно сім'ї єврейських інтелігентів та, меншою мірою, багатих промисловців і купців, які платили щорічні внески за місця у синагозі (від 3 до 20

злотих ринських) [35, s. 2]. Після невеликої реконструкції ця синагога в 1911 році могла помістити вже 776 осіб [46, арк. 14-24].

Синагога темплі у Кракові на початку свого існування діяла як приватний молитовний дім для 200 родин, а в 1913 році у ній молилося близько 450-ти осіб [23, s. 87]. Статус проповідника краківської реформованої синагоги спочатку був скромним. Приміром, до 1886 року проповідник не мав права проводити церемонію одруження, а до 1897 року його не зараховували до службовців громади.

Поступово, із загостренням міжнародних протистоянь в Галичині, реформовані синагоги починають перебирати на себе функції місць для вираження політичної позиції її членів та керівництва. У 1880-х роках вперше поряд із відзначенням обов'язкових державних свят (наприклад, днів народження чи іменин цесаря та членів правлячої династії) у синагогах проводили богослужіння у дні польських національних свят, таких як річниця Січневого повстання, прийняття Конституції 3 травня 1791 року, народження чи смерті відомих поетів. Зокрема у Львові з ініціативи товариства прихильників асиміляції «*Agudas Achim*» (з івр. Союз Братів) особливо урочисто відзначали 200-ліття битви біля Відня (вересень 1883 року): у міському темплі відбулося урочисте богослужіння, і до аналогічного святкування заохочували на провінції [24, s. 191]. Перепоховання Адама Міцкевича в липні 1890 року у Кракові перетворилося на широкомасштабну демонстрацію, одночасно з якою свій патріотичний ентузіазм виявили і місцеві євреї – окрім урочистого богослужіння у темплі, вони організували вечір поезії А. Міцкевича, лекції про роль поета у польській культурі й у примиренні євреїв та поляків [25, s. 113]. На такі урочистості нерідко запрошували і християн, зокрема представників місцевої влади.

Євреї, які гуртувалися навколо реформованих синагог, у другій половині XIX століття опинилися перед дилемою вибору між німецькою та польською культурними опціями. Початково темплі, зокрема львівський та краківський, вважалися осередками німецької культури, а поступові євреї саме з нею пов'язували своє духовно-політичне відродження [17, р. 190]. Однак після 1867 р. у провінції зростав вплив польської політичної еліти, що проявилось у закріпленні статусу польської мови як головної в офіційних установах. Зміни відбулися й на діяльності реформованих синагог, оскільки їхні члени

шукали способів у нових обставинах зберегти свій статус і вплив. У 1880-х роках проблема вибору між збереженням німецької мови діловодства та проповідей і переходом на польську мову особливо загострилася. Краківська реформована синагога ще у 1868-1875 роках найняла польськомовного проповідника, яким став уродженець м. Ченстохова Шимон Данковіч [22, s. 56]. Проте його наступники, окрім Озіяша Тона (розпочав працювати у 1897 році), зверталися до слухачів німецькою мовою. Львівська поступова синагога почала публікувати частину звітів про свою діяльність, оголошення та запрошення польською мовою від середини 1880-х років, але найняла польськомовного помічника для проповідника лише у 1903-1904 роках [4, s. 163]. Причина, ймовірно, крилася в тому, що більшість відвідувачів синагоги розуміли лише німецьку мову. Консервативно налаштовані члени поступових синагог також заявляли, що «у божому домі не личить говорити польською мовою» [42, s. 139], тому що вона за культурним статусом не могла рівнятися з німецькою, а тим більше з івритом. Проте на початку ХХ століття у більшості галицьких реформованих синагог польська мова таки закріпилася у статусі мови проповідей та діловодства. Мовна переорієнтація також була пов'язана із критикою, особливо з боку преси. Приміром, у 1903 році журналіст газети «Kurjer Lwowski» обурювався тим, що «євреї у поступовій синагозі слухають німецькі проповіді у той час, коли президент гміни [громади – М. Вовчко] Еміль Бик постійно говорить про асиміляцію, а в управлінні синагоги є аж три адвокати» [18, s. 2].

Ще одним прикладом того, як упродовж другої половини ХІХ століття змінювалися елементи традиційного релігійного життя, що водночас були частиною соціального устрою єврейських громад, є діяльність братств «Хевра Кадіша» (*hevrot kadisha* з івр. «святі братства»), або т. зв. братств для поховання, братств доброї смерті. Ці важливі об'єднання існували у кожній громаді і займалися усім, що пов'язане з похороном. Члени братств за певну винагороду брали на себе всі клопоти – від моменту смерті до замовлення надгробного каменя (мацеви), і на них лежала відповідальність за дотримання релігійних норм.

Після включення Галичини до складу Австрійської імперії поховальні братства не були заборонені, але їх діяльність значною мірою ускладнилася. Згідно з приписами Талмуду, тіло померлого єврея потрібно закопувати в землю,

обгорнувши лише тканиною, натомість закриті з усіх сторін дерев'яні труни у єврейській традиції ніколи не використовувалися. Австрійські чиновники вбачали у цьому грубе порушення норм гігієни і намагалися заборонити такий спосіб поховання. Восени 1849 року влада провінції навіть видала спеціальне розпорядження, в якому наказувала галицьким євреям транспортувати і хоронити померлих у трунах, особливо якщо причиною смерті були інфекційні хвороби [30, s. 72-73]. Постанова Галицького намісництва від 22 червня 1884 року передбачала високі штрафи та покарання (100 злотих ринських або 14 днів арешту) для тих євреїв, які й надалі перевозитимуть померлих на далекі відстані без труни. Однак проти цього виступила львівська громада й оскаржила правочинність дій Намісництва у Міністерстві внутрішніх справ [45, арк. 85]. На думку євреїв, такі обмеження порушували їх права як релігійної спільноти, на доказ чого вони наводили відповідні уривки з Талмуду. З усього видно, що спроби влади змінити традицію поховань не увінчалися успіхом, і більшість євреїв навіть під загрозою покарання продовжували дотримуватися релігійних засад.

Із появою нових ідейних течій та оформленням середовища прогресивних євреїв проблема похоронів стала предметом внутрішніх дискусій. Частина громади схилилася до думки, що традиції, пов'язані з похованням, є спадком середньовіччя і їх потрібно осучаснити. У Львові в 1859 році розпочало діяльність товариство «Chesed Weemeth» (з івр. «ласка і вірність»), поштовхом до створення якого стало закриття єврейського цвинтаря в 1855 році через епідемію холери, і потреба перевозити померлих на віддалений від міста Янівський цвинтар, де для євреїв відвели окрему ділянку. Це товариство стало своєрідним аналогом братств «Хевра Кадіша»; його члени також займалися похованням померлих, але організовані ними церемонії враховували й урядові заборони. Приналежні до товариства «Chesed Weemeth» особи дбали про те, щоб «усунути нелад і прикре враження, яке справляє єврейський похорон, запроваджуючи відповідний караван [засіб транспортування тіла на цвинтар – М. Вовчко]», та відмовлялися проводити поховання, якщо від часу смерті, відповідно до урядових постанов, не минало 48 годин (єврейська традиція наказує хоронити померлих негайно, найкраще того ж або наступного дня, крім суботи) [20, s. 42-43]. Подібну діяльність ініціювало створене у 1870 році в Станіславові «Товариство Поступових».

Окрім боротьби за релігійну реформу й утримання молитовного дому для «поступових ізраелітів», члени товариства вимагали «змінити дотеперішній примітивний спосіб проведення поховальних обрядів [...], хотіли, аби поховальні обряди відбувалися так само, як у великих містах, тобто щоб померлих возили і ховали в трунах» [39, s. 74; 19, s. 3].

Вибір способу поховання, а відтак і організації, яка ним займалася, був важливим показником належності до поступової чи консервативної частини спільноти. Для перших істотним приводом привносили зміни до усталеної традиції було те, що поховальні обряди могли бачити усі, що зрештою виставляло євреїв у негативному світлі. Так, на початку 1870-х років краківська газета «Кгај» констатувала, що єврейські похорони наповнені аморальними сценами та є огидним прикладом варварських звичаїв; ішлося зокрема про присутність на похоронах великої кількості жебраків, які агресивно домагалися милостині [44, s. 191-192]. Місцеве «Братство доброї смерті» перебувало під контролем ультраортодоксів та представників хасидського суду, що іноді створювало проблеми навіть гмінному рабинові Ш. Шрейберу. Члени «Хевра Кадіша» у Кракові зараховували всіх «прогресивних» євреїв до еретиків і вимагали від них непомірно великі суми за свої послуги. Через це краківське товариство поступових євреїв «Bet- und Unterstützungs Vereins» пропонувало впровадити використання катафалка, впорядкувати кладовище і затвердити тарифи на поховання [16, p. 123]. У 1872 році влада на прохання кагалу розпустила братство «Хевра Кадіша» і доручила сформуванню нове, яке діяло б на підставі статуту. Воно з'явилося вже через рік, а плату за поховання утримували в межах 3-500 злотих ринських. Але навіть такий крок не зумів запобігти суперечкам довкола цієї інституції, яка продовжувала демонструвати свою незалежність від кагалу, а особливо від його прогресивної частини [44, s. 192-193]. Ортодоксійні євреї, вдало використовуючи аргумент про свободу віросповідання, успішно відстоювали право дотримуватися давніх обрядів.

Приблизно в 1889 році братство для поховання у Перемишлі отримало від Галицького Намісництва затвердження свого статуту, а отже, право легально діяти. Президентом товариства «Chewra Kadisza», членами якого на той час було 520 осіб з Перемишля та 120 з околиці, обрали Ігнація Гольдфарба, кандидата адвокатури. Однак за

своїм характером це об'єднання тяжіло до традиційної організації поховань. Про це свідчить небажання місцевої інтелігенції вступати до нього. Газета «Ojczyzna», яку видавали члени товариства «Agudas Achim», засуджувала таку позицію. На думку редакції, асимільовані євреї не повинні відмежовуватися від решти спільноти, а власним прикладом впливати «на нижчі суспільні верстви, аби вони нарешті відкинули варварський спосіб поховання померлих у відкритих скринях, проти чого розсудливі люди стільки виступали. Товариство [«Хевра Кадіша» – М. Вовчко] сповнило б цивілізаційну місію, якби змогло швидко запровадити серед нижчих верств єврейського населення у Перемишлі звичай поховання померлих у закритих трунах, як це відбувається у цілому цивілізованому світі» [38, s. 138].

Деякі поховальні церемонії з родинних справ перетворювалися на події суспільного значення, а похоронні процесії – на багатолюдні демонстрації. За таких обставин прогресивні євреї прагнули влаштувати похорон так, щоб показати себе з найкращого боку, при цьому навіть переймаючи деякі християнські елементи.

У 1880 році відбувся похорон Мойжеша Бейсера, лікаря і члена міської ради Львова. На похорон прибули делегації від міської ради на чолі з президентом міста, різних товариств та об'єднань. Тіло померлого поклали до труни, а караван, на якому її везли, був заставлений вінками з квітів; також був присутній хор із поступової синагоги, який співав молитву «Їзкор» [8, s. 29-30]. Хор і квіти ніколи не використовувались у єврейській поховальній традиції, а були запозиченням від християнських церемоній.

На похороні іншого львівського єврея Зигмунта Рукера жалобну процесію очолювали сироти з єврейського притулку, які несли прапор, далі йшли учні шкіл, представники товариства ремісників також з прапором, корпус військових ветеранів з капелою. На поховальному ридвані було близько сорока вінків, за ним прямували члени міської ради та очільники єврейської гміни, представники товариств, членом яких був померлий, студенти університету та політехніки, а над могилою лунали довгі промови [43, s. 100-101].

Маєр Балабан, пишучи про похорон своєї тітки Бабетти, дружини інспектора поліції Яна Колішера, відзначив, що на церемонію запрошували співаків з поступової синагоги [6, s. 5].

Такі новації викликали осуд консервативних євреїв. Вони називали нововведення «гойовськими» і навіть погрожували накласти прокляття на тих, хто їх дотримуватиметься. Відомо, що прихильників нового способу поховання померлих не було багато: у 1904 році до товариства «Chesed Weemeth» належало близько 300 львівських євреїв, які кожного місяця платили внесок 9 корон (приблизно 4,5 злотих ринських), а за вступ до товариства від 30 до 60 корон – чималі гроші у тогочасних умовах [37]. Зібрані кошти використовувалися для організації похоронів і для виплати допомоги вдовам та дітям померлих членів. Детальний аналіз звітів згаданого товариства засвідчив, що більшість його членів належали до реформованої синагоги, а також до іншої львівської синагоги «Осе Тов» (Сикстуська синагога) [1, с. 127-133]. У решті галицьких міст, крім Перемишля і, можливо, кількох інших, братства «Хевра Кадіша» діяли, як і раніше, попри спроби заборонити їх чи принаймні змусити працювати відповідно до законів. У 1885 році один з львівських маскілів Ізидор Бернфельд так описував діяльність поховальних братств: «святі братства («Хевра Кадіша») є об'єднаннями, де не приймають нових членів, вони не підлягають жодним зверхникам і є справжнім нещастям для родини померлого, тому що на власний розсуд визначають плату за свої послуги. Фанатики, які найчастіше стоять біля керма, найбільше переслідують поступові родини, а їх рішення не підлягають оскарженню. Буває, що тіло лежить непохованим цілий тиждень, або родина не хоче чи не може виконати вимоги «Хевра Кадіша», викрадає його до сусідньої гміни, де поховання коштуватиме менше» [9, с. 93].

Список літератури: 1. *Бойко О.* Синагоги Львова / *Оксана Бойко.* – Львів: ВНТЛ-Класика, 2006. – 200 с. 2. *Бойко О.* Хоральна і поступова синагоги в Дрогобичі / *О. Бойко* // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. – 2010. – № 8. – С. 35-49. 3. *Котляр Є.* Сакральна і повсякденна єврейська архітектура / *Є. Котляр* // Нариси з історії та культури євреїв України. Упор. Леонід Фінберг та Володимир Любченко. – Київ: Дух і Літера, 2005. – С. 330-359. 4. *Balaban M.* Historia Iwowskiej Synagogi Postępowej. Lwów: Nakładem Zarządu Synagogi Postępowej we Lwowie, 1937. Print. 5. *Balaban M.* Historia projektu szkoły rabinów i nauki religii mojszszowej na ziemiach polskich. Lwów: Nakładem Przełożęstwa Zboru Izraelickiego we Lwowie, 1907. Print. 6. *Balaban M.* «Z wczorajszego Lwowa. Ulica

Szeroka. Die breite Gass. Kamienica Rubinsteinowska». *Chwila* 8 Kwietnia 1926: 5. Print. 7. *Bartal I.* The Jews of Eastern Europe, 1772-1881. Philadelphia: University of

Висновки. Завдяки відносно ліберальному законодавству Австро-Угорщини у ділянці свободи віросповідання єврейські громади мали гарантовану автономію релігійного життя. Більшість великих гмін ділилися на менші групи за ідейними чи політичними вподобаннями, тому їм було складно домовитися про спосіб поховань чи організацію богослужінь. Суперечності та неузгодженості провокували появу відцентрових тенденцій, зокрема заснування окремих молитовних домів та зміну обряду поховання. Релігійна реформа у Галичині мала поміркований характер, а зміни найчастіше стосувалися зовнішніх атрибутів літургії. Реформовані синагоги і благодійні товариства стали центрами, що об'єднували євреїв, подібних за світоглядом та соціальним статусом. Поступові євреї намагалися погодити приписи юдаїзму із вимогами світського права, ідеологією Гаскалі та правилами естетики, дотримання яких давало їм підстави зараховувати себе до повноправних громадян. Безперечно, вони були більш відкритими на акультурацію, наслідком чого стало використання неєврейських мов у синагогах та запозичення певних традицій поховання. Проте ці процеси мали суттєві обмеження. Середовище поступових євреїв загалом виступало проти таких нововведень, які б наслідували християнські традиції. Це може свідчити про їхню прив'язаність до традиційного юдаїзму, рівно як і про тісні зв'язки з одновірцями. Для галицьких євреїв із світською освітою більш пріоритетним було бажання стати новою елітою єврейських громад, аніж інтегруватися у християнське суспільство.

Pennsylvania Press, 2005. Print. 8. *Beiser J.* Życiorys Mojżesza Beisera Doktora medycyny, Obywatela honorowego. Lwów: Nakładem autora, 1881. Print. 9. *Bernfeld I.* Sprawa uregulowania gmin wyznaniowych. Ojczyzna 24. 1885: 93. Print. 10. «Biedny ten kahal!» Przyszłość 20 Lipca 1893: 225. Print. 11. *Feiner S.* «Towards a Historical Definition of the Haskalah». New Perspectives on the Haskalah. Ed. Shmuel Feiner and David Sorkin. London-Portland: The Littman Library of Jewish Civilization, 2001. 184-219. Print. 12. *Friedman F.* Die galizischen Juden im Kampfe um ihre Gleichberechtigung (1848-1868). Frankfurt am Main, 1929. Print. 13. *Frühauf T.* The Organ and Its Music in German-Jewish Culture. Oxford University Press, 2009. Print. 14. *Jakimyszyn A.* «Żydzi krakowscy w latach 1795-1868: konflikty wewnątrzgminne oraz geneza ruchu postępowego». Synagoga Tempel i środowisko krakowskich Żydów postępowych. Ed. Michał Galas. Kraków: Austeria, 2010. 11-37. Print. 15. *Kozińska-Witt H.* «Stowarzyszenie izraelitów postępowych w Krakowie 1864-74». Duchowość

żydowska w Polsce. Materiały z międzynarodowej konferencji dedykowanej pamięci Profesora Chone Szmeruka, Kraków 26-28 kwietnia 1999. Ed. Michał Galas. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2000. 309-327. Print. **16.** *Kozińska-Witt H.* «The Association of Progressive Jews in Kraków, 1864-1874» Polin. Studies in Polish Jewry. Jews in Kraków 23. 2011: 119-134. Print. **17.** *Kravtsov S.* «The Progressive Synagogue in Lemberg/Lwow/Lviv: Architecture and Community». Jews and Slavs 23. 2013: 185-214. Print. **18.** «Kronika. Żydzi a niemczyzna» Kurjer Lwowski 8 Lutego 1903: 2. Print. **19.** *Kurjer Stanisławowski* (Stanisławów) 28 Sierpnia 1887: 3. Print. **20.** *L. I.* «Korespondencja. Lwów w styczniu 1869». Izraelita (Warszawa) 29 Stycznia. 1869: 42-43. Print. **21.** *Manekin R.* «Galician Haskalah and the Discourse of Schwärmerei». Secularism in Questions. Jews and Judaism in Modern Times. Ed. Ari Joskowitz and Ethan B. Katz. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2015. 189-208. Print. **22.** *Maślak-Maciejewska A.* Rabin Szymon Dankowicz (1834-1910) – życie i działalność. Kraków: Austeria, 2013. Print. **23.** *Maślak-Maciejewska A.* Z dziejów judaizmu w XIX-wiecznym Krakowie – tożsamość, poglądy religijne i instytucje środowiska Żydów postępowych. Niepublikowana rozprawa doktorska, Uniwersytet Jagielloński, Wydział Historyczny. Kraków, 2015. **24.** *Maślak-Maciejewska A.* «Działalność towarzystwa Agudas Achim i jego związki z synagogami postępowymi we Lwowie i Krakowie» Kwartalnik Historii Żydów 1 (249). 2014: 173-203. Print. **25.** *Maślak-Maciejewska A.* «Wydarzenia patriotyczne organizowane w synagodze Tempel w Krakowie» Synagoga Tempel i środowisko krakowskich Żydów postępowych. Ed. Michał Galas. Kraków: Austeria, 2010. 103-129. Print. **26.** *Mendelsohn E.* Painting a People. Maurycy Gottlieb and Jewish Art. Hanover and London: Brandeis University Press, 2012. Print. **27.** *Meyer M.* «Reform, Religious». The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastn Europe, 2010. Web. 23 Sep. 2015. **28.** «Otwarcie nowej synagogi» Gazeta Przemyska 18 Września 1890: 3. Print. **29.** *Podyma A.* «Synagogi postępowe Galicji» Teka Komisji Urbanistyki i Architektury O/PAN w Krakowie Tom XXXIV. 2002: 101-115. Print. **30.** «Rozporządzenie Rządu krajowego z dnia 10. Listopada 1849. № 60». Powszechny Dziennik praw kraju i rządu dla kraju koronnego Galicji i Lodomerji z Księstwami Oświęcima i Zatorza z Wielkim Księstwem Krakowa. III część wydana i rozesłana 24 Czerwca 1850. Lwów, 1854: 72-73. Print. **31.** *Rozenblit M.* «The Struggle over Religious Reform in Nineteenth-Century Vienna». AJS Review 14/2. 1989: 179-221. Print. **32.** *Schipper N.* «Stanisławów, 25 września 1887». Ojczyzna 1 Pazdziernika 1887: 5. Print. **33.** *Sinkoff N.* Out of the Shtetl: Making Jews Modern in the Polish Borderlands. Brown Judaic Studies, 2004. Print. **34.** *Sprawozdanie i zamknięcie rachunków zarządu Gminnej Synagogi postępowej we Lwowie za czas od 1 września 1905 do 31 sierpnia 1906.* Lwów: Nakładem Zarządu Gminnej Synagogi postępowej, 1907. Print. **35.** *Sprawozdanie i zamknięcie rachunków Zarządu Gminnej Synagogi postępowej we Lwowie od 1 września 1901 do 30 sierpnia 1902.* Lwów: Nakładem Zarządu Gminnej Synagogi postępowej, 1903.

Print. **36.** *Sprawozdanie i zamknięcie rachunków Zarządu Gminnej Synagogi postępowej we Lwowie od 1 września 1901 do 30 sierpnia 1902.* Lwów: Nakładem Zarządu Gminnej Synagogi postępowej, 1902. Print. **37.** *Sprawozdanie rachunkowe towarzystwa dobroczynności «Chesed Weemeth» za rok 1904.* Lwów: Nakładem Towarzystwa dobroczynności «Chesed Weemeth», 1905. Print. **38.** «Stowarzyszenie «Chewra Kadysza» w Przemysłu» Ojczyzna 1 Września 1889: 138. Print. **39.** *Streit L.* Dzieje Synagogi Postępowej w Stanisławowie. Stanisławów: Nakładem Zarządu Synagogi Postępowej w Stanisławowie, 1939. Print. **40.** *Tańska O.* «Żydowskie miasto Tarnów». Web. <http://www.racjonalista.pl/kk.php/t,5592>. **41.** «The Religious Life of the Jews of Drohobycz by Yehuda Ben Avraham». Web. <http://jewishgen.org/Yizkor/Drohobycz/dro095.html>. **42.** «Z chwili» Ojczyzna 16 Września 1888: 139. Print. **43.** «Zygmunt Rucker (Wspomnienie pośmiertne)» Ojczyzna 1 Lipca 1888: 100-101. **44.** *Żbikowski A.* Żydzi krakowscy i ich gmina w latach 1869-1918. Warszawa: DiG, 1994. Print. **45.** *Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника, відділ рукописів, фонд 92, спр. Рс-26, 150 арк.* **46.** *Центральний державний історичний архів України у Львові, ф. 701, оп. 2, спр. 1654, 25 арк.* **47.** *Центральний державний історичний архів України у Львові, ф. 701, оп. 2, спр. 1237, 35 арк.*

Bibliography (transliterated): **1.** Bojko, O. *Synagogy L'vova.* – Oksana Bojko. – Lviv: VNTL-Klasyka, 2006. – 200. Print. **2.** Bojko, O. *Horat'na i postupova synagogy v Drogobychi.* – O. Bojko. – Visnyk Harkiv's'koi' derzhavnoi' akademii' dyzajnu i mystectv. – 2010. – No 8. – 35-49. Print. **3.** Kotljar, J. Sakral'na i povsjakdenna jevrejs'ka arhitektura. – J. Kotljar. – Narysy z istorii' ta kul'tury jevrei'v Ukrai'ny. Ed. Leonid Finberg ta Volodymyr Ljubchenko. – Kyiv: Duh i Litera, 2005. – 330-359. Print. **4.** Bałaban, M. *Historia lwowskiej Synagogi Postępowej.* Lwów: Nakładem Zarządu Synagogi Postępowej we Lwowie, 1937. Print. **5.** Bałaban, M. *Historia projektu szkoły rabinów i nauki religii mojżeszowej na ziemiach polskich.* Lwów: Nakładem Przełożenstwa Zboru Izraelickiego we Lwowie, 1907. Print. **6.** Bałaban, M. “Z wczorajszego Lwowa. Ulica Szeroka. Die breite Gass. Kamienica Rubinsteinowska“. Chwila 8 Kwietnia 1926: 5. Print. **7.** Bartal, I. *The Jews of Eastern Europe, 1772-1881.* Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2005. Print. **8.** Beiser, J. *Życiorys Mojżesza Beisera Doktora medycyny, Obywatela honorowego.* Lwów: Nakładem autora, 1881. Print. **9.** Bernfeld, I. *Sprawa uregulowania gmin wyznaniowych.* Ojczyzna 24. 1885: 93. Print. **10.** “Biedny ten kahal!” Przyszłość 20 Lipca 1893: 225. Print. **11.** Feiner, S. “Towards a Historical Definition of the Haskalah”. New Perspectives on the Haskalah. Ed. Shmuel Feiner and David Sorkin. London-Portland: The Littman Library of Jewish Civilization, 2001. 184-219. Print. **12.** Friedman, F. *Die galizischen Juden im Kampfe um ihre Gleichberechtigung (1848-1868).* Frankfurt am Main, 1929. Print. **13.** Frühauf, T. *The Organ and Its Music in German-Jewish Culture.* Ox-

- ford University Press, 2009. Print. **14.** Jakimyszyn, A. "Żydzi krakowscy w latach 1795-1868: konflikty wewnętrzne oraz geneza ruchu postępowego". Synagoga Tempel i środowisko krakowskich Żydów postępowych. Ed. Michał Galas. Kraków: Austeria, 2010. 11-37. Print. **15.** Kozińska-Witt, H. "Stowarzyszenie izraelitów postępowych w Krakowie 1864-74". Duchowość żydowska w Polsce. Materiały z międzynarodowej konferencji dedykowanej pamięci Profesora Chone Szmeruka, Kraków 26-28 kwietnia 1999. Ed. Michał Galas. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2000. 309-327. Print. **16.** Kozińska-Witt, H. "The Association of Progressive Jews in Kraków, 1864-1874" Polin. Studies in Polish Jewry. Jews in Kraków 23. 2011: 119-134. Print. **17.** Kravtsov, S. "The Progressive Synagogue in Lemberg/Lwów/Lviv: Architecture and Community". Jews and Slavs 23. 2013: 185-214. Print. **18.** "Kronika. Żydzi a niemczyzna" Kurjer Lwowski 8 Lutego 1903: 2. Print. **19.** Kurjer Stanisławowski (Stanisławów) 28 Sierpnia 1887: 3. Print. **20.** L. I. «Korespondencja. Lwów w styczniu 1869». Izraelita (Warszawa) 29 Stycznia. 1869: 42-43. Print. **21.** Manekin, R. "Galician Haskalah and the Discourse of Schwärmerei". *Secularism in Questions. Jews and Judaism in Modern Times*. Ed. Ari Joskowitz and Ethan B. Katz. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2015. 189-208. Print. **22.** Maślak-Maciejewska, A. *Rabin Szymon Dankowicz (1834-1910) – życie i działalność*. Kraków: Austeria, 2013. Print. **23.** Maślak-Maciejewska, A. *Z dziejów judaizmu w XIX-wiecznym Krakowie – tożsamość, poglądy religijne i instytucje środowiska Żydów postępowych*. Niepublikowana rozprawa doktorska, Uniwersytet Jagielloński, Wydział Historyczny. Kraków, 2015. **24.** Maślak-Maciejewska, A. "Działalność towarzystwa Agudas Achim i jego związki z synagogami postępowymi we Lwowie i Krakowie" *Kwartalnik Historii Żydów* 1 (249). 2014: 173-203. Print. **25.** Maślak-Maciejewska, A. "Wydarzenia patriotyczne organizowane w synagodze Tempel w Krakowie" *Synagoga Tempel i środowisko krakowskich Żydów postępowych*. Ed. Michał Galas. Kraków: Austeria, 2010. 103-129. Print. **26.** Mendelsohn, E. *Painting a People. Maurycy Gottlieb and Jewish Art*. Hanower and London: Brandies University Press, 2012. Print. **27.** Meyer, M. "Reform, Religious". *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastn Europe*, 2010. Web. 23 Sep. 2015. **28.** "Otwarcie nowej synagogi" *Gazeta Przemyska* 18 Września 1890: 3. Print. **29.** Podyma, A. «Synagogi postępowe Galicji» *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury O/PAN w Krakowie Tom XXXIV*. 2002: 101-115. Print. **30.** "Rozporządzenie Rządu krajowego z dnia 10. Listopada 1849. No 60". *Powszechny Dziennik praw kraju i rządu dla kraju koronnego Galicyi i Lodomeryi z Księstwami Oświęcima i Zatorza z Wielkim Księstwem Krakowa*. III część wydana i rozesłana 24 Czerwca 1850. Lwów, 1854: 72-73. Print. **31.** Rozenblit, M. "The Struggle over Religious Reform in Nineteenth-Century Vienna". *AJS Review* 14/2. 1989: 179-221. Print. **32.** Schipper, N. "Stanisławów, 25 września 1887". *Ojczyzna* 1 Pazdziernika 1887: 5. Print. **33.** Sinkoff, N. *Out of the Shtetl: Making Jews Modern in the Polish Borderlands*. Brown Judaic Studies, 2004. Print. **34.** *Sprawozdanie i zamknięcie rachunków zarządu Gminnej Synagogi postępowej we Lwowie za czas od 1 września 1905 do 31 sierpnia 1906*. Lwów: Nakładem Zarządu Gminnej Synagogi postępowej, 1907. Print. **35.** *Sprawozdanie i zamknięcie rachunków Zarządu Gminnej Synagogi postępowej we Lwowie od 1 września 1901 do 30 sierpnia 1902*. Lwów: Nakładem Zarządu Gminnej Synagogi postępowej, 1903. Print. **36.** *Sprawozdanie i zamknięcie rachunków Zarządu Gminnej Synagogi postępowej we Lwowie od 1 września 1901 do 30 sierpnia 1902*. Lwów: Nakładem Zarządu Gminnej Synagogi postępowej, 1902. Print. **37.** *Sprawozdanie rachunkowe towarzystwa dobroczynności "Chesed Weemeth" za rok 1904*. Lwów: Nakładem Towarzystwa dobroczynności "Chesed Weemeth", 1905. Print. **38.** "Stowarzyszenie "Chewra Kadysza" w Przemysłu" *Ojczyzna* 1 Września 1889: 138. Print. **39.** Streit, L. *Dzieje Synagogi Postępowej w Stanisławowie*. Stanisławów: Nakładem Zarządu Synagogi Postępowej w Stanisławowie, 1939. Print. **40.** Tańska, O. "Żydowskie miasto Tarnów". Web. <http://www.racjonalista.pl/kk.php/t,5592>. **41.** "The Religious Life of the Jews of Drohobycz by Yehuda Ben Avraham". Web. <http://jewishgen.org/Yizkor/Drohobycz/dro095.html>. **42.** "Z chwili" *Ojczyzna* 16 Września 1888: 139. Print. **43.** "Zygmunt Rucker (Wspomnienie pośmiertne)" *Ojczyzna* 1 Lipca 1888: 100-101. **44.** Żbikowski, A. *Żydzi krakowscy i ich gmina w latach 1869-1918*. Warszawa: DiG, 1994. Print. **45.** *L'viv'ska nacional'na naukova biblioteka Ukrainy imeni V. Stefanyka, viddil rukopysiv, fond 92, spr. Pc-26, 150 ark.* **46.** *Central'nyj derzhavnyj istorychnyj arhiv Ukrainy u L'vovi, f. 701, op. 2, spr. 1654, 25 ark.* **47.** *Central'nyj derzhavnyj istorychnyj arhiv Ukrainy u L'vovi, f. 701, op. 2, spr. 1237, 35 ark.*

Надійшла (received) 05.11.2015

Вовчко Марія – аспірантка кафедри історії Центральної та Східної Європи ЛНУ імені Івана Франка, Львів; Тел.: +380975138648; e-mail: mvovchko@gmail.com.

Wovchko Mariya – PhD of the Department of History of Central and Eastern Europe, Ivan Franko National University of Lviv; Tel.: +380975138648; e-mail: mvovchko@gmail.com.

УДК 94(477.83/86=411.16):26-523-43]«18/19»

Акультурація євреїв Галичини у другій половині XIX – на початку XX ст.: реформовані синагоги і братства для поховання / М. І. Вовчко // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми історії України. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2015. – № 56 (1165). – С. 4–12. Бібліогр.: 47 назв. – ISSN 2079-0813.

У статті розглянуто окремі аспекти процесу акультурації (як прийняття мови та культурних особливостей оточення), які відбувалися у середовищі прогресивних євреїв Галичини, що вважалися спадкоємцями ідеології маскілів. Релігійна реформа, запропонована прихильниками Гаскалі, найбільш виразно втілювалася у діяльності реформованих синагог та у трансформаціях обряду поховання. Такі нові елементи як проповіді, музика, правила поведінки під час літургії мали на меті підкреслити естетичні смаки прогресивних євреїв, які, однак, не бачили нічого дивного у тому, щоб водночас зберегти традиційний порядок молитов та заборону використання музичних інструментів у суботу. Хоч ідеологія Гаскалі і передбачала певну акультурацію, проте її послідовники закладали, що таким чином єврейське суспільство збереже свою самостійність і навіть зможе вийти на новий етап у своєму культурному та духовному розвитку.

Ключові слова: акультурація, братства для поховання, Гаскала, євреї, реформовані синагоги.

УДК 94(477.83/86=411.16):26-523-43]«18/19»

Акультурація євреїв Галиції во второй половине XIX – в начале XX в.: реформирование синагоги и братства для погребения / М. И. Вовчко // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми історії України. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2015. – № 56 (1165). – С. 4–12. Бібліогр.: 47 назв. – ISSN 2079-0813.

В настоящей статье рассматриваются некоторые аспекты процесса аккультурации (в значении принятия языка и культурных моделей окружающего общества), охватившие прогрессивных евреев в Галиции, являвшихся преемниками идеологии немецких маскилов. Религиозная реформа в Галиции нашла свое выражение в деятельности реформированных синагог и в изменениях погребального обряда. Проповеди, музыка, обязательства приличного поведения во время молитов, имели целью подчеркнуть эстетические предпочтения прогрессивных евреев. При этом сохранялась традиционная литургия на иврите и запрещение играть на органе по субботам. Хотя идеология Гаскала предусматривала определенную степень аккультурации, она тяготела к сохранению еврейского общества в качестве самостоятельного субъекта, поддерживая его духовное и культурное обновление.

Ключевые слова: аккультурация, братства для погребения, Гаскала, евреи, реформированные синагоги.

UDC 94(477.83/86=411.16):26-523-43]«18/19»

The Acculturation Process of Galicia's Jewish Population in the second half of the XIXth – early XXth century: reformed synagogues and burial societies / M. I. Vovchko // Bulletin of NTU "KhPI". Series: Actual Problems of the History of Ukraine. – Kharkiv: NTU "KhPI", 2015. – № 56 (1165). – P. 4–12. – Bibliogr.: 47. – ISSN 2079-0813.

The present article deals with some aspects of acculturation processes (the adoption of the language and cultural models of the surrounding society) of the spiritual heirs of the Maskilim broadly named The Progressive Jews in Galicia. Religious reform in Galicia had the most vivid embodiment in modern (reform) synagogues and in modernized burial rite. That modernized changes reflected modern aesthetic sensibilities, such as a vernacular sermon, beautiful music decorous service while maintaining the traditional liturgy in Hebrew and rejecting organ on Sabbath. Most of Galician synagogues continued to offer German-language sermons into the twentieth century, decades after the Kingdom of Galicia and Lodomeria had become overwhelmingly Polonized. Although Haskalah advocated a certain degree of acculturation, it favored the continued existence of Jewish society as a distinct entity and sought to promote the spiritual and cultural renewal of Jewish society.

Key words: acculturation, Jews, Haskalah, reform synagogues, burial societies.